

Notat.

Tilgroning med træagtig opvækst på Flyvestation Karup.

Af

Hans Jørgen Degn,

Degn's Naturconsult.

Udarbejdet for Forsvarets Bygnings- og Etablissementstjeneste, Driftsdivisionen,
2010.

Formål.

Formålet med denne undersøgelse er at kortlægge og kvantificere tilgroningen med træagtig opvækst på de arealer på Flyvestation Karup vest for Aulum-Karup landevejen (ldv. 467), der er udpeget som EU-habitatområde nr. 227. Den klart dominerende naturtype i området er 4030, europæisk tør hede. Ud over denne naturtype findes ifølge Miljøministeriets kortlægning kun et mindre areal med naturtypen 6410, blåtop-eng (Anon. 2005). Fokus ligger derfor på de tørre arealer, som er hede, eller hvor heden kan genskabes ved en aktiv indsats. For 200 år siden var stort set hele området dækket af lyng, som det dramatisk demonstreres på Videnskabernes Selskabs kort fra år 1800.

Der er 3 hovedårsager til at lave en opdateret analyse af tilgroningen med selvsået træagtig opvækst. Det er her indlysende, at den bagved liggende hensigt er, at analysen kan anvendes til en efterfølgende planlægning af en aktiv naturpleje-indsats, der tilgodeser kravene som følge af EU-habitatdirektivet. Rammerne for denne planlægning er netop nu i høringsfasen.

1. Der er et tilbagevendende behov for fjernelse af træagtig opvækst på heder; ellers vil en åben hede med tiden ændre sig til krat og senere en lukket skov. På nogle af de arealer, som blev ryddet i 2001, ses allerede nu begyndende ny opvækst af træer, især bjergfyr og skovfyr. Specielt bjergfyr begynder at sætte kogler, når de blot er få år gamle (4-5 år, ½ m høje). Hvis man i løbet af en årrække med nogle få plejeindgreb vedvarende fjerner nåletræerne inden de begynder at optræde som frøkilder ude på hedefladen, vil man set over en længere periode kunne løse opgaven på en mere økonomisk måde. Frøspredning vil da kun ske fra kanterne af arealet, og nåletræers frø spredes generelt ikke over lange afstande. I en kortere årrække vil der forekomme spiring af frø, som allerede er spredt til arealet, men nåletræers frø overlever i naturen generelt ikke i en længere årrække.

2. De to helt centrale ord i habitatdirektivets ”formålsparagraffer” artikel 1-3 er ”opretholde eller genoprette”. De er sideordnede. Hvor bevaringstilstanden ikke er gunstig, kan man altså ikke blot nøjes med en vedligeholdende naturpleje af de eksisterende naturtyper; der skal ske en arealmæssig udvidelse og/eller kvalitativ forbedring af dem. På arealerne på Flyvestation Karup er der to oplagte muligheder for at udvide arealerne af naturtyperne i EU-habitatdirektivet, specielt 4030 tør europæisk hede. Den ene er rydning af arealer, som er så tilgroede med trævækst, at de ikke længere kan defineres som hede ifølge den danske habitatnøgle (Anon. 2005) og de bagved liggende EU-dokumenter. Naturtypen skal være domineret af dværgbuske (d.v.s. > 50 % dækning). Den anden mulighed er konvertering af tidligere marker med kraftigt kulturpræg til f.eks. hede.

3. Også i naturbeskyttelsesloven er der indskrevet en forpligtelse for staten til at udføre pleje af arealer beskyttet i henhold til § 3, som for nogle arealer går ud over hvad der er anført i ”Drifts- og Plejeplanen”. Ved revisionen af Naturbeskyttelsesloven i 1992 blev der fastsat en lovmæssig forpligtelse for kommuner og amter til at pleje den natur, som var omfattet af Naturbeskyttelseslovens § 3, og som de selv ejede (§ 52). For statens vedkommende var der ingen tilsvarende paragraf. Men såvel i bemærkningerne til lovforslaget som i ”Vejledning om naturbeskyttelsesloven” (1993) anføres, *”at det forudsættes, at de statslige arealforvaltende myndigheder løbende træffer de foranstaltninger, som er nødvendige for at holde deres arealer i en rimelig tilstand”*. Konsekvensen er, at opvækst på arealer, der var f.eks. hede i 1992, skal fjernes med henvisning til naturbeskyttelsesloven. I Naturbeskyttelsesloven er der en langt mindre rigoristisk definition af hede; der skal blot være et islæt af dværgbuske.

Forhistorie.

På Videnskabernes Selskabs kort fra år 1800 er området en del af en meget stor hedeslette, helt domineret af lyng. Enkelte enebærbuske på heden og pilebuske i ådalene har utvivlsomt været de eneste træagtige vækster i miles omkreds.

Målebordsbladene fra 1877 og 1916 giver et billede af et landskab med meget få træer. Skælhøj Plantage er under etablering i 1916, og ud over dette er der enkelte småplantninger omkring huse og gårde.

Kort efter Danmarks besættelse i 1940 blev området eksproprieret til en tysk flyveplads. Da var der mange steder en begyndende opdyrkning af heden. Af træbeplantninger var etableret Egelund Pl., Donsø Pl., Skælhøj Pl. og et par småplantninger. Enkelte steder var der endvidere læhegn, formentlig af hvidgran.

Efter afslutningen af 2. Verdenskrig overtog det danske Forsvar flyvepladsen, men i den følgende periode med den kolde krig var de forsvarsmæssige hensyn helt enerådende. Og retfærdigvis må det også siges, at det først var omkring 1960, at man begyndte at få en forståelse for, at der på naturarealer som f.eks. heder skulle foretages en naturpleje, hvis man ønskede at bevare dem som natur.

Tidlige rydninger af træagtig opvækst.

Tilstanden og indsatsen i 1960-erne og 1970-erne mod tilgroningen med selvsået træagtig opvækst er kort beskrevet i et notat fra marts 1976, udarbejdet af Forsvarets Bygningstjeneste (Nielsen 1976). Beskrivelsen omfatter arealerne nord for Grove Rullebane og Nordlige Rullebane. Herfra kan de relevante afsnit gengives:

”Lyngfladerne var i slutningen af tredserne stærkt præget af bjergfyr, hvoraf en væsentlig del var så store at grenknuser ikke kunne anvendes ved bekæmpelsen.

I 1969 gennemførtes rensning for selvsåere på alle større lyngflader. Bjergfyrren blev trukket op med rode og samlet i bunker. Mindre vækster blev behandlet med grenknuser. Arbejdet var af stort omfang, men udnyttedes af flyvestationen delvis som øvelsesopgave.”

At en sådan opgave ikke kan begrænses til en engangsindsats viste sig i løbet af en kort årrække:

”Der er ikke i 1976 akutte behov for lyngafbrænding, hvorimod selvsåede fyr og gran er en begyndende trussel for lyngheden og snart bør bekæmpes, hvis det skal gennemføres med rimelige udgifter.” (Nielsen 1976).

Vildtplantninger.

Efter 1955 blev der sideløbende med fjernelse af selvsåede træer på heden plantet ca. 70.000-80.000 vildtplanter (Nielsen 1976). Det skete blandt andet ved randarealer ved plantager o.l. Der kan nævnes arter som bær-mispel, gyvel, glansbladet hæg, poppel sp., eg sp., æble sp. og tjørn sp. Nogle af planterne har ikke overlevet de barske voksebetingelser, andre står i dag som eksotiske minder om en epoke i dansk forvaltning af vildt og natur, da plantning for vildtet nyligt var blevet et af de centrale elementer. I dag ville man utvivlsomt i langt højere grad have satset på danske hjemmehørende arter.

De fleste af de indførte arter ser ud til at være uproblematisk. Det gælder dog ikke glansbladet hæg (i daglig tale kaldet ved dets latinske artsnavn *serotina*). Dens frø spredes med fugle, og den trives godt mange steder. Fra hollandske heder er det kendt, hvordan dens udbredelse kan få et omfang som bjergfyr på en dansk hede.

Det ser ud som om både vildtplantningerne og de store naturplejeprojekter med rydning og afbrænding er ophørt omkring midten af 1970-erne.

En periode med beskeden naturpleje.

I de følgende ca. 20 år var naturplejeindsatsen meget beskeden, og indsatsen mod selvsået trævækst var måske i realiteten nær nul (T. Houmann, mdtl. medd., 30.03.2010, samt tolkning af luftfotos). I årene 1996-1998 gennemførtes afslåning af lyng 3 steder inden for Natura 2000-området, hvilket formentlig samtidigt har fjernet nogle helt unge fyrreplanter. Derefter sker der ikke mere førend fra 2001, hvor ”Drifts- og Plejeplanen” udkommer. I denne plan konstateres det også: *”Hessellund Hede er flere steder under kraftig tilgroning.”* Planen er baseret på registreringer i 1997.

Drifts- og plejeplanen 2001.

I ”Drifts- og Plejeplanen” er i Tabel 13.1 angivet en række krat, som skal fjernes i årene 2001-2012. I de afdelinger, som helt eller delvis ligger i det udpegede EU-habitatområde, udgør arealet ca. 50 ha. Metoden er angivet som *”nedskæres, grønflises og fjernes.”*

I årene til og med 2009 er der sket rydning af langt størstedelen af de planlagte arealer. Et enkelt sted er man endda forud for ”Drifts- og Plejeplanens” tidsramme, og der er også ryddet enkelte mindre bevoksninger, som ikke i planen er markeret til rydning. Den anvendte metode har dog ikke overalt været i overensstemmelse med planens anvisninger, idet bjergfyrholme mange steder er behandlet ved knusning med grenknuser, og materialet ikke er fjernet. Andre steder er bjergfyr nedskåret og fliset.

At de store linjer i ”Drifts- og Plejeplanen” er fulgt betyder dog ikke, at planens retningslinjer for resten af perioden – til og med 2012 – er tilstrækkelige i forhold til EU-habitatdirektivet. For det første var Hessellund Hede på det pågældende tidspunkt endnu ikke udpeget som EU-habitatområde. Som det fremgår af ”Drifts- og Plejeplanen” side 64 var hedeområdet på det tidspunkt kun i forslag som habitatområde. Så rent formelt kunne man ikke tage stilling til området i relation til direktivet. Selvom man havde villet indarbejde hensynene til direktivet i planen, var det næste problem, at der på tidspunktet for planens udarbejdelse ikke forelå noget af det regelsæt, som senere er trådt i kraft til implementering af EU-habitatdirektivet (miljømålsloven m.m.). Habitatdirektivet er folgelig heller ikke nævnt en eneste gang i Drifts- og Plejeplanens afsnit om formål og baggrund.

Fredskovspligt.

Spørgsmålet om fredskovspligtens omfang er ikke endeligt afklaret. Skov- og Naturstyrelsen, Midtjylland, har oplyst at fredskovskonstateringen efter alt at dømme vil foreligge i løbet af sommeren 2010.

Fredskovspligten er ikke endelig eller stabil på offentligt ejede arealer. Ifølge Skovloven er offentligt ejede arealer, der er bevokset med træarter som kan blive højstammede træer, automatisk omfattet af lovens bestemmelser om fredskovspligt. Arealer med selvsået opvækst af skovfyr, contorta, hvidgran, birk, m.m. kan derfor på et tidspunkt blive fredskov. I relation til pleje af hedearealer o.l. er det oplyst af Skov- og Naturstyrelsen, at man ved fjernelse af ganske ung opvækst af nåletræer i lynghede vil betragte heden som havende første prioritet, og fjernelsen af dem som omfattet af den statslige forpligtelse til pleje af heden.

Som det er nævnt senere under afsnittet ”Metode og materiale” indgår plantede træbevoksninger ikke i den nærværende registrering af træagtig opvækst. Nogle af de selvsåede bevoksninger vil formentlig ved en fredskovskonstatering også få

status af fredskov. Det vil dog næppe i relation til en plejeindsats være nogen afgørende hindring, idet skovlovens § 10 åbner mulighed for, at der kan ryddes op til 10 % af et fredskovsareal til udlægning som åbne naturarealer.

Metode og materiale.

Det undersøgte areal udgøres af den del af EU-habitatområde nr. 227, Hessellund Hede, som ligger vest for vejen Aulum-Karup (ldv. 467). Grænsen fra Jagerbanen til landevejen følger adgangsvejen til feltskydebanen.

I dette område er forekomsten af selvsåede buske og træer registreret. Der er naturligvis stor spredning i alder og tæthed af bevoksningerne. Spændet går fra spredt, helt ung opvækst (<½ m høj) af fyr på åben hede og til tæt, gammel bevoksning af egentlige træer, der fremstår som regulær skov. Selvom sådanne gamle bevoksninger er selvsåede, er de formentlig fredskov.

Bevoksninger, hvor arealerne i ”Drifts- og Plejeplanen” er betegnet med en træartsforkortelse og en årgang, er ikke medtaget. De fleste af dem må være plantede, og må derfor formodes at være fredskovspligtige. Bævreasp og birk er ifølge samme princip heller ikke medtaget i registreringen, selvom de formentlig er selvsåede, men de har også i planen en træartsforkortelse og en årgang.

Derimod er i denne registrering de områder medtaget, som i ”Drifts- og Plejeplanen” har betegnelsen KRT og er uden årgang. De er i langt de fleste tilfælde bevokset med selvsåede bjergfyr, der normalt ikke betragtes som en skovdannende træart, og vil derfor ikke være omfattet af fredskovspligten.

Da denne registrering skal danne grundlaget for vurdering af en senere plejeindsats, er der foretaget en klassificering af hele dette brede spektrum. For at gøre klassificeringen umiddelbart operationel er det tilstræbt, at de forskellige klasser af tilgroning svarer til forskellige former for plejeindsats. Beskrivelsen af plejeindsatsen er også medtaget fordi den forhåbentlig bidrager til at give et indtryk af bevoksningens tilstand. Den er ikke bindende for en kommende Natura 2000-plan eller revideret ”Drifts- og Plejeplan”. Opdelingen ses i nedenstående oversigt (Tabel 1). Eksempler på de 4 klasser er gengivet på fotografierne Figur 1-4.

Registreringen er sket ved en kombination af 2 elementer: Analyse af luftfotos og registreringer i felten.

Der er benyttet to slags luftfotos. Dels de normalt anvendte, der er taget lodret ned over landskabet, og som i princippet er målfaste fra kant til kant. I dette tilfælde er det fotos fra 2006, som er leveret af Kort- og Matrikelstyrelsen i digital form. Detaljeringsgraden er høj; det kan illustreres ved en filstørrelse på 827 MB for et areal på omkring 6 x 6 km. Dette luftfoto er en del af det materiale, som Forsvarets Bygnings- og Etablissementstjeneste har stillet til rådighed til gennem-

Klasse	Beskrivelse
1. Ung opvækst.	Ganske ung opvækst, som uden videre kan afslås sammen med lyng (el. græs o.l.). Kan være meget spredt. Ved afbrænding er fjernelse ikke nødvendig.
2. Holme.	Spredte holme af bjergfyr m.v. <10 cm. i diameter. Knusning og opsamling, eller fældning og flishugning straks. Afbrænding vil efterlade næringsstofberigede pletter (aske fra nålene). Fjernelse af stammer evt. af æstetiske grunde.
3. Tæt.	Mere eller mindre tæt ældre bjergfyr (især). Fældning med motorsav, og flisning inden nålene tabes. Afbrænding ikke en løsning.
4. Skovagtig.	Tæt, ældre, skovagtig bevoksning af egentlige træer (f.eks. skovfyr). Større vedmasse kræver kraftigere maskiner som f.eks. fælde-bunkelægger eller fælde-udkørere. Bunker på f.eks. rullebane, og flisning efter nåletab.

Tabel 1. Beskrivelse af de 4 klasser af tilgroning med træagtig opvækst, som er anvendt ved registreringen.

førelsen af denne og relaterede opgaver. For at inkludere de seneste ændringer i landskabet (bl.a. rydning og slåning af nogle arealer uden for rullebanen i den nordlige del af området) er der dog også anvendt internet-udgaver af luftfotos fra 2008, som er optaget af DDO, COWI, og som er tilgængelige på www.naturdata.dk

De normale luftfotos er suppleret med skråfotos optaget fra en helikopter (EH101) fra lav højde den 20. november 2009. De er af god teknisk kvalitet og nogle af dem indeholder derfor meget detaljerede oplysninger om eventuelle bevoksningers tilstand. De kan især bidrage i den sydlige del af området. Flyvningen har øjensynligt ikke omfattet den nordlige del af området, hvorfor denne blot ses i baggrunden på nogle optagelser.

Registreringerne i felten er sket ved 4 dages besigtigelser (30.11.2009, 08.12.2009, 15.12.2009 og 18.03.2010). Transporten er foregået pr. bil, men alle arealer er besøgt til fods.

Figur 1. Meget ung og spredt opvækst af skovfyr, som stammer fra de solitære skovfyr i baggrunden. Klasse 1.

Figur 2. Spredte holme af især bjergfyr. Klasse 2.

Figur 3. Tæt opvækst af lidt ældre træer, især skovfyr. Klasse 3.

Figur 4. Skovagtig bevoksning af skovfyr, i "Drifts- og Plejeplanen" betegnet som KRT. Klasse 4.

Resultater.

Ud fra tolkning af de nævnte luftfotos samt besigtigelserne i felten er naturarealerne vurderet og opdelt i 4 klasser med hensyn til tilgroning med træagtig opvækst. Disse klasser er beskrevet i Tabel 1.

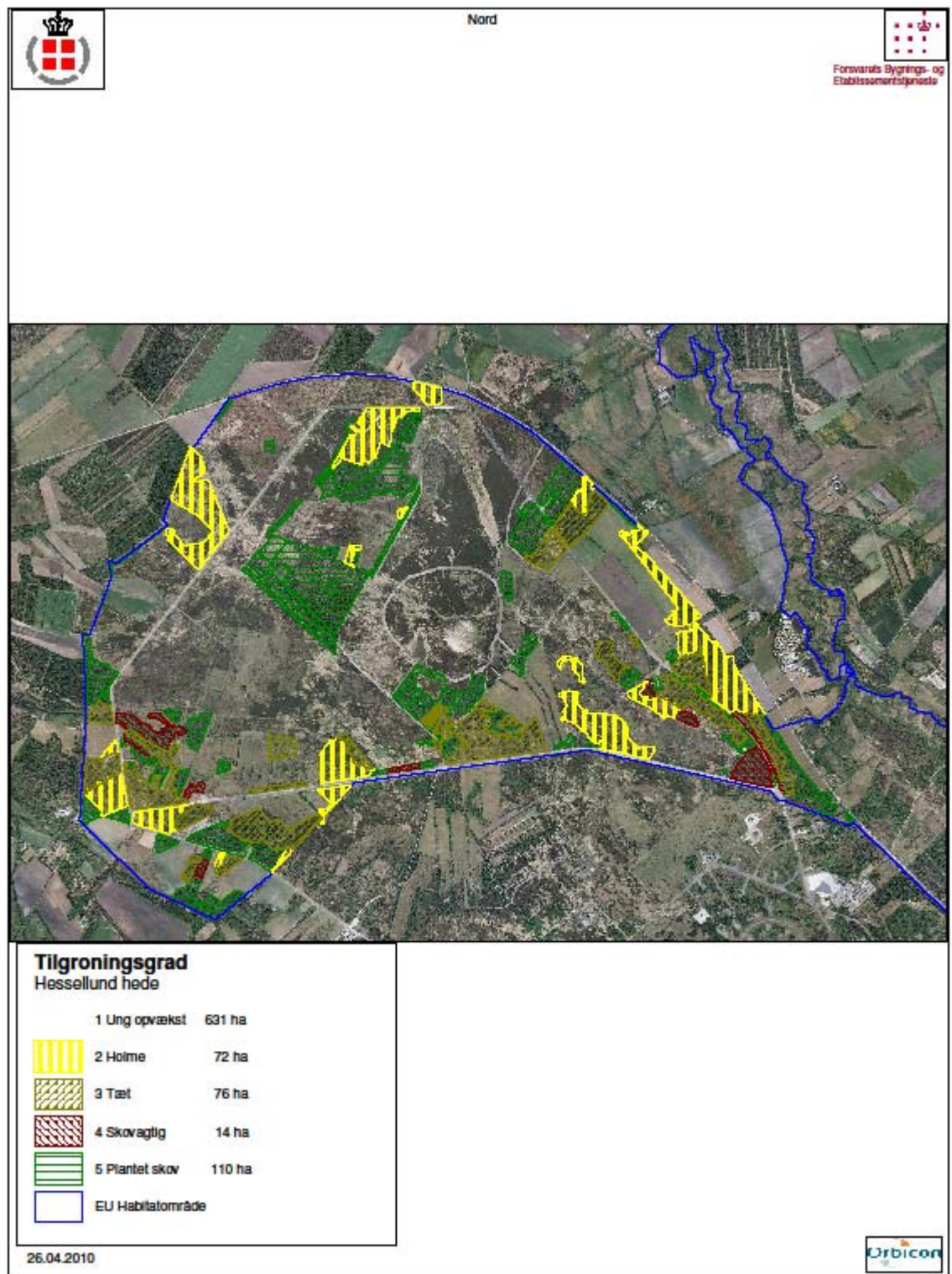
De enkelte delarealer og deres tilgroningsgrad er indtegnet på luftfoto fra 2008. Indtegningen er sket i et samarbejde med Asger Astrup Kristensen, Orbicon/Leif Hansen. Det er foretaget i programmet MapInfo, som anvendes af Forsvaret i en lang række andre planlægningsopgaver. Dette luftfoto med indtegnede områder leveres også fra Orbicon/Leif Hansen som separate MapInfo-filer med mulighed for større opløsning. På Figur 5 ses luftfotoet i formindsket udgave. Arealerne i klasse 1 har ikke fået en farvet skravering, men omfatter alle øvrige hedearealer. Begrundelsen er den praktiske, at denne skravering med sine 79 % ville være meget dominerende. Samtidig vil der ikke nødvendigvis skulle iværksættes en separat og målrettet naturpleje mod den træagtige opvækst i denne klasse. Den almindelige naturpleje for at forynge lyngen vil i mange tilfælde også løse problemet med træagtig opvækst.

Efter indtegningen er delarealernes størrelse beregnet og arealerne er summeret for de 4 klasser, så man får et totalt areal for hver af de 4 klasser (Tabel 2).

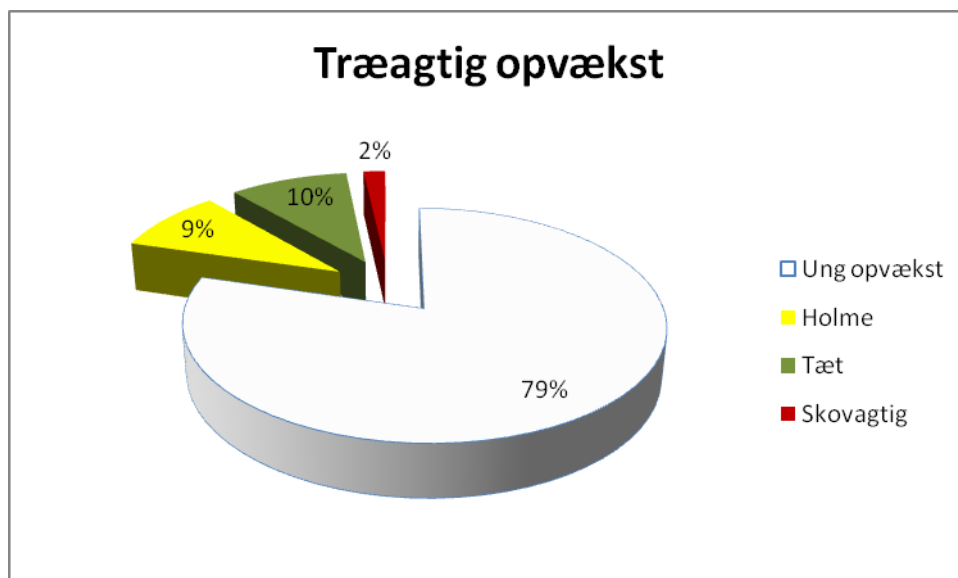
Klasse	Areal
1. Ung opvækst	631 ha
2. Holme	72 ha
3. Tæt	76 ha
4. Skovagtig	14 ha
	Total 793 ha

Tabel 2. Det totale areal af de enkelte tilgroningsklasser.

Den procentiske fordeling af de 4 tilgroningsklasser fremgår af Figur 6. Den viser, at opvæksten på 79 % af arealet er ung. Arealet med holme er nok det mest usikre; der er i sagens natur ofte tale om skøn over, hvor grænsen skal trækkes. Den tungeste plejeopgave ligger i klasserne 3 og 4, som omfatter hele 90 ha.

Figur 5. Formindsket kort over tilgroningsgraden på Hessellund Hede.

Figur 6. Den procentiske fordeling mellem de 4 klasser af tilgroning med træagtig opvækst på Flyvestation Karup.

Diskussion og konklusion.

Den meget overordnede konklusion vedrørende tilstanden for Flyvestation Karups hedearealer m.v. med hensyn til tilgroning med træagtig opvækst kan kort udtrykkes i 2 punkter:

1. Størstedelen af området (ca. 80 %) fremtræder som et åbent hedelandskab, hvor træer og buske visuelt spiller en underordnet rolle.
2. Der findes dog også væsentlige arealer, hvor trævæksten har fået lov til at udvikle sig uforstyrret gennem en årrække, og hvor tidligere hedearealer vil kunne genskabes gennem en målrettet plejeindsats. For klasserne 3+4 vil der være tale om egentlig naturgenopretning. De to klasser dækker ca. 90 ha.

Uden at gå konkret ind på overvejelser vedrørende pleje på de enkelte delarealer, som er vist på kortet Fig. 5, kan der dog knyttes nogle bemærkninger af generel karakter til de to punkter.

Ad 1. Det vil af flere grunde være uhensigtsmæssigt at udskyde fjernelse af træagtig opvækst, indtil tilgroningen nærmer sig et truende omfang.

For det første er kriterierne i vejledningen fra Danmarks Miljøundersøgelser og Miljø- og Energiministeriet "Kriterier for gunstig bevaringsstatus" (Søgaard et al. 2003), at tilgroningen ikke må overstige 10 % for at bevaringsstatus kan karakteriseres som gunstig.

For det andet vil en fjernelse af buske og træer, mens de endnu er små, være lettere og billigere. Det vil også gælde, selvom man – helt korrekt – opererer med en gennemsnitspris pr. år set over en længere årrække. Hvis den træagtige opvækst afslås sammen med lyngen, kan man nogle gange undgå at belaste budgettet med denne fjernelse, da lyngen alligevel skal slås med jævne mellemrum.

For det tredje vil udgifterne til fjernelse af træagtig opvækst set over en årrække kunne reduceres, hvis de pågældende vækster fjernes inden de har nået en alder, hvor de fungerer som frøkilder ude på hedeflader (se side 2).

Ad 2. Som det tidligere er nævnt (s. 2), er EU-habitatdirektivets formål at ”bevare eller genoprette” naturtyper og bestande af dyr og planter. Naturværdierne skal have en gunstig bevaringsstatus, og hvor det ikke er tilfældet, forpligter det sidstnævnte af de to citerede udtryk til, at der sker en forbedring. I et landskab, som historisk set har været store hedeflader uden et træ, er det oplagt at udvide arealet af hede på bekostning af træer og buske. De fleste af dem er endda indført til landet inden for de sidste par hundrede år.

Referencer

Anon., 1993: Vejledning om naturbeskyttelsesloven. – Skov- og Naturstyrelsen, 250 s.

Anon., 2005: Nøgle til identifikation af danske naturtyper på habitatdirektivet. – Danmarks Miljøundersøgelser og Skov- og Naturstyrelsen, 5 s.

http://www2.dmu.dk/1_Om_DMU/2_Tvaer-funk/3_fdc_bio/ta/Habitat-Key-app4a-ver102.doc

Habitatdirektivet (92/43/EØF af 21. maj 1992).

Krabbe, E. & L. Trier (red.), 2001: Flyvestation Karup. Drifts- og Plejeplan 1998-2012. – Miljø- og Energiministeriet & Flyvestation Karup, 137 s. + bilag.

Nielsen, H. P., 1976: Flyvestation Karup – Hedeflader. – Notat fra Forsvarets Bygningstjeneste, 3 s. + kort.

Søgaard, B., Skov, F., Ejrnæs, R., Nielsen, K.E., Pihl, S., Clausen, P., Laursen, K., Bregnballe, T., Madsen, J., Baatrup-Pedersen, A., Søndergaard, M., Lauridsen, T.L., Møller, P.F., Riis-Nielsen, T., Buttenschøn, R.M., Fredshavn, J., Aude, E. & Nygaard, B., 2003: Kriterier for gunstig bevaringsstatus. Naturtyper og arter omfattet af EF-habitatdirektivet & fugle omfattet af EF-fuglebeskyttelsesdirektivet. 2. udgave. - Danmarks Miljøundersøgelser. 462 s.

http://www.dmu.dk/1_viden/2_Publikationer/3_fagrapporter/rapporter/FR457.pdf